

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

Шкляр В.О.

студент,

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ЗАКОННОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Засада законності в кримінально-процесуальному праві прописана у статті 9 КПК України. У кримінальному провадженні засада законності – це вимога точного і неухильного дотримання Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, органами досудового розслідування, прокуратури, суду та виконання всіма іншими суб'єктами кримінального провадження, державними і недержавними установами й організаціями, посадовими особами, громадянами.

Відповідно до норм КПК України засада законності полягає в тому, що:

– під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства;

– прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм

належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень;

– закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України [1].

Відповідно до ч. 4 ст. 9 КПК України, встановлено перевагу норм міжнародного права над нормами національного, тобто у випадку суперечностей між нормами міжнародного договору, який, у встановлений законом порядок, був ратифікований Верховною Радою України застосовуються норми міжнародного договору.

Принцип законності в кримінальному процесі є засадою, сфера застосування якої є надзвичайно широкою. Цей принцип характеризує правовий режим точного й обов'язкового додержання законів у правозастосовній практиці, що має вияв у кримінальному провадженні, обмежує дискреційні повноваження органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Принцип законності дає можливість переходу кримінального провадження з однієї процесуальної стадії в іншу лише на підставі закону і в суворо визначеній ним послідовності. Законність є однією з гарантій встановлення істини у кримінальному провадженні, що забезпечує захист прав і свобод людини та громадянина [3].

Засада законності знайшла своє відображення в практиці Європейського суду з прав людини, у рішеннях якого були відображені окремі аспекти, наприклад, у ч. 5 ст. 9 КПК України встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

У справі «Полторацький проти України» (Poltoratskiy v. Ukraine) ЄСПЛ розглядав скаргу, яка стосувалася умов тримання та поведіння із заявником в «коридорі смерті» у СІЗО Івано-Франківської області. У своїй заяві заявник скаржився на обмеження права на побачення з родиною, а також на те, що йому не дозволяли мати зустрічі з адвокатом та вести листування, дивитися телебачення і мати будь-який зв'язок із зовнішнім світом. Можливо, враховуючи, що це було лише друге рішення проти України (від 23 квітня 2003 року), у ньому ЄСПЛ доволі

детально виклав свою попередню прецедентну практику щодо концепції «відповідно до закону», зокрема, як підставу виправданості втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції. Суд встановив, щоб не суперечити статті 8 Конвенції, втручання повинно бути здійснено «відповідно до закону», переслідувати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети. Цей вираз – «відповідно до закону», по-перше, вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права.

Однак концепція «законності» стосується не лише статті 8, але й багатьох інших статей Конвенції. Наприклад, у справі «Кац та інші проти України» (*Kats and Others v. Ukraine*, заява № 29971/04), рішення від 18 грудня 2008 року, ЄСПЛ розглядав законність стосовно права на свободу та особисту недоторканність, зазначивши таке: «Суд повторює, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом», які містяться в пункті 1 статті 5, по суті, відсилають до національного законодавства і встановлюють обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства. Однак «законність» тримання під вартою з точки зору національного закону не завжди є вирішальним фактором». На додаток до цього, Суд має переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції, який не дозволяє безпідставно позбавляти особу свободи. Суд зауважує, що стаття 165-1 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що особу, яка утримується під вартою, має бути негайно повідомлено про те, що винесено рішення про її звільнення з-під варти. Стаття 20 Закону «Про попереднє ув'язнення» передбачає, що адміністрація місця попереднього ув'язнення зобов'язана негайно звільнити ув'язненого після отримання нею відповідного рішення. Не заперечується той факт, що жодне із згаданих вище положень не було виконано в цій справі [5].

Важливим є питання про співвідношення засади законності та верховенства права. Засада верховенства права є фундаментальною у правовій державі. Вона закріплена у ст. 8 Конституції України та ст. 8 КПК України. Відповідно до ст. 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Насамперед поширеним є явищем співвідношення самої засади верховенства права та її отождошення з принципом верховенства позитивного закону, який був поширений в науковій літературі СРСР. Часто застосовуються закони, які не стосуються концепції природного права та є відірваними від природних прав і свобод людини. Як і за радянських часів, громадяни часто не можуть реалізувати власні права та свободи лише через відсутність позитивного закріплення відповідних прав у законах або ж через відсутність механізмів реалізації прав, які лише задекларовані у законах.

Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті найперше ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності [2].

«Законність, – пише Л. Петрова, – це кредо юридичного позитивізму. Вона вимагає строгого, точного, неупинного виконання законів. Багато сьогоднішніх юристів, особливо практиків, вивчених на доктрині юридичного позитивізму, суть правової держави вбачають саме у строгому дотриманні законів. Мислити інакше заважає їм відсутність сучасних правових знань. Цим юристам потрібна професійна перепідготовка» [4].

Отже, засада законності в кримінальному провадженні відіграє важливу роль в українському кримінальному судочинстві через його формальну визначеність. Без належної реалізації принципу законності не можливо ефективно вчиняти кримінальне судочинство, а також забезпечити дотримання прав учасників кримінального провадження. Для того, щоб кримінальне провадження в Україні було ефективним, важливо дотримуватись встановлених правил, порядку кримінального провадження, прийняття законних та обґрунтованих рішень у чому й виявляється реалізація засади законності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 64 с.
3. Санакоєв Д., Скрыбін О. Особливості реалізації принципу законності в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. 257 с.
4. Петрова Л. Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий дискурс) : наук. моногр. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1998. 505 с.
5. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «АспектПоліграф», 2013. 60 с.